ЛІТОПИС ПОДІЙ

СЛІДАМИ ЗИГМУНТА КРАСІНСЬКОГО: ВІД ЗОЛОТОГО ПОТОКУ ДО УКРАЇНИ

У життєтворчості зарубіжних письменників завжди цікаво відшукувати «українські сліди». Тож із задоволенням прийняла запрошення увійти до наукової ради конференції «Urodzony Zygmunt Krasiński» («Народжений Зигмунт Красінський) — першої із запланованого циклу: «Romantycy w nieromantycznym ogrodzie» («Романтики в неромантичному саду»). Організували конференцію Літературне товариство ім. Адама Міцкевича, Університет гуманітарно-природничий ім. Яна Длугоша в Ченстохові, Лодзький університет і Краєзнавчий музей ім. Зигмунта Красінського в Золотому Потоці.

Учасники з різних регіонів Польщі і зарубіжжя (Ченстохова, Лодзь, Варшава, Бєлосток, Острава (Чехія), Черкаси (Україна) розглянули різні аспекти творчості письменника: літературознавчий, історико-філософський, дидактичний. Відчутною була увага до компаративного напрямку студій.

З великою зацікавленістю присутні слухали доповіді «Знаки і сліди. Про ліричні джерела біографії Зигмунта Красінського» Еви Щегляцької-Павловської (Ewa Szczeglacka-Pawłowska), «Портрет Князя Воєводи, намальований його нащадком або оповідання Зигмунта Красінського на тлі оповідей про Радзивілла «Пане коханку» Барбари Шаргот (Barbara Szargot), «Негативний образ матері і материнства в «Не-Божественній комедії» Ніни Возняковської (Nina Woźniakowska), «Словацький і Красінський — паралельні дитинства» Мацея Шаргота (Maciej Szargot), «Візія батьківства Красінського» Магдалени Бізьор-Домбровської (Magdalena Bizior-Dombrowska), «Про кілька принагідних творів, присвячених Красінському» Магдалени Куран (Magdalena Kuran), «Зигмунт Красінській у лектурі Маріана Шийковського» Агнєшки Чайковської (Agnieszka Czajkowska), «Зигмунт Красінський очима Тадеуша Грабовського» Малгожати Гаяк-Точек

(Małgorzata Gajak-Toczek), «Зигмунт Красінський у просторі Інтернету» Аліни Бжуської-Кемпи (Alina Brzuska-Kępa), «Зірка. Про кілька рефлексій Зигмунта Красінського на тему життя і смерті»

Кшиштофа Коротких (Krzysztof Korotkich), «Золотий Потік у листах Красінського» Клаудії Єзнах (Klaudia Jeznach)) та ін.

Проходила конференція недалеко від міста Ченстохови[1], у мальовничому містечку із захоплюючою назвою — Золотий Потік, у будинку, де мешкав поет із родиною (тут зараз розміщений музей).

Неймовірна аура в цьому місці — колишньому шляхетському маєтку, з палацом, придбаним у попередніх власників батьком письменника (на жаль, будівля нині потребує ремонту). Про перебування письменника-романтика свідчать і тутешні об'єкти (джерела, ставки, скелі), названі відповідно до його творів. Наприклад, ставок Іридіон (як однойменна драма) розташований за кільканадцять кроків від палацу. Проте перебування Красінського в маєтку було затьмарене і трагічними подіями — тут померла його маленька донечка Ельжбета (похована в місцевому костьолі).

Зигмунта Красінського відносять до «Трійки Пророків» (Trójca Wieszczów), ставлячи в один ряд із Адамом Міцкевичем і Юліушем Словацьким.

А при чому ту «українські сліди» Красінського? Вони помітні і в біографії, і в творчості, хоча, можливо, не такі яскраві, як у Міцкевича чи Словацького.

---

[1] У Ченстохові знаходиться католицька святиня — монастир Ясна Гура з відомою іконою Матері Божої Ченстоховської. Своє перше паломництво на Ясну Гуру описав в автобіографічній «Повісті про життя» Костянтин Паустовський (сюди восьмирічного внука привозила черкаська бабця-полька). Паустовський — нащадок гетьмана Сагайдачного, онук солдата-москаля, що супроводжував Тараса Шевченка на заслання, номінант на Нобелівську премію, чий талант сформувався в Україні, а дитинство проходило в Черкасах, у бабусі й численних тіточок: «Мне в общем-то повезло. Я вырос на Украине. Её лиризму я благодарен многими сторонами своей прозы. Образ Украины я носил в своем сердце на протяжении многих лет <... > Украина всегда была прекрасной почвой для творчества, овеянная поэзией труда и свободы,— страна, про которую можно писать бесконечно... Поездки в Черкассы и Городище были в моем детстве праздниками».

Тож показово, що між Гуманістично-природничим університетом ім. Я. Длугоша в Ченстохові і Черкаським національним університетом ім. Б. Хмельницького підписана угода про співпрацю. Автору цих рядків неодноразово (як і цього року) пощастило стажуватися в ньому і читати польськомовний курс лекцій «Українсько-польські літературні взаємини», з якого польські філологи довідуються про українських письменників, чия життєва і творча доля пов'язана з Польщею, а також про польських митців, у творчості яких важливу роль відіграла Україна, зокрема Черкащина.

Батько поета Вінцентій Красінський — граф, польський, французький та російський генерал, учасник Наполеонівських війн (після поразки французького імператора став вірнопідданим Російської імперії). Народився у поселенні Боремель на Волині (нині село на Рівненщині), яке має давню історію (перша письмова згадка датується 1100 роком), пов'язану з іменем князя Давида Ігоровича — онука Ярослава Мудрого й одного із найактивніших учасників князівських усобиць. Дідусь Зигмунта Ян Красінський і бабуся Антоніна Чацька були дідичами міста Дунаївці на Хмельниччині.

Дружиною поета стала уродженка Томашполя на Вінниччині Ельжбета — найстарша із трьох доньок Владислава Браницького з Білої Церкви та Рози з Потоцьких — відомих шляхетських родин, чиї володіння простяглися й до Черкащини.

Ельжбета була освіченою жінкою, обдарованою художницею. Малювала портрети переважно осіб із близького оточення (збереглося п'ять олійних портретів, намальованих її рукою). Ельжбета залишила потужну епістолярну спадщину, що написана за понад 40 років, обіймає 18 тисяч сторінок й опублікована в чотиритомнику під назвою «Świadek epoki. Listy Elizy z Branickich Krasińskiej z lat 1835 – 1876». Жінка гарно грала на піаніно, — у музеї зберігається зліпок делікатної, витонченої руки Ельжбети. А також піаніно, призначене для коханої Красінського — Дельфіни Потоцької.

Інструмент фірми «Erard» вибирав сам геніальний польський композитор Шопен, кому присвятив однойменний вірш Максим Рильський (в українського поета було також польське коріння). У поезії переданий біль драматичних стосунків всесвітньовідомого музиканта-вигнанця із французькою письменницею Жорж Занд, висловлене захоплення його геніальною музичною спадщиною й утверджується безсмертя людського генія:

Шопена вальс... Ну хто не грав його
І хто не слухав? На чиїх устах
Не виникала усмішка примхлива,
В чиїх очах не заблищала іскра
Напівкохання чи напівжурби
Від звуків тих кокетно-своєвільних,
Сумних, як вечір золотого дня,
Жагучих, як нескінчений цілунок?..
Нехай вам Польща, чи Жорж Занд

Коханки дві, однаково жорстокі! –
Навіяли той ніжний вихор звуків,—
Ну й що ж по тому? А сьогодні я
Люблю свій сон і вас люблю за нього,
Примхливий худорлявий музиканте...

Як відомо, Шопен похований у Франції, але його серце, за заповітом,— у Варшаві, у костелі Святого Хреста (завжди при можливості відвідую цей костел). Тут, у Варшаві,— музей композитора і піаніста, розташований у палаці Острозьких, збудованому в бароковому стилі.

Будівництво палацу пов'язане з іменем останнього із українських князів із роду Острозьких Янушем (Іваном) Острозьким — старостою білоцерківським, богуславським, черкаським, канівським и переяславським, воєводою волинським, каштеляном краківським.

Януш Острозький одним із перших представників роду прийняв католицизм, через це його постать в негативному освітленні відображена в романі М. Вінграновського «Северин Наливайко». Іван-Януш, перебуваючи при дворі австрійського імператора Максиміліана, перейнявся Заходом і з власної волі став фанатичним католиком. Він побудував кілька костьолів і розпочав запеклу боротьбу проти колишніх своїх одновірців, які для нього — схизматське «кодло», «темне бидло», «лайдаки», «твань», «раби». Він настільки непримиренний у ставленні до православної віри, що пропонує переплавити православні хрести на золотий ланцюг, який слід накинути на шию всім православним, щоб затягнути їх у католицтво (хоча за деякими відомостями, останній пагінець могутнього й вельможного роду Острозьких у своїх володіннях православних не притісняв).

Цікаво, що три сестри Браницькі — Ельжбета, Зофія та Катажина — отримали ті самі імена, що й їхні тітки — Ельжбета Воронцова, Зофія Потоцька та Катажина Сангушкова-Потоцька, які були доньками гетьмана польного коронного Францішека Ксаверія Браницького і Олександри Енгельгардт.

Тітка Ельжбети Красінської, теж Ельжбета ..., стала дружиною генерал-губернатора Новоросії і Бесарабії, віце-короля (намісника) Кавказу Михайла Воронцова, чиї володіння простяглися від Криму (знаменитий Воронцовський палац в Алупці) до Черкащини. Відомий палацово-парковий ансамбль Воронцова в селі Мошнах (Єлизавета Браницька отримала село в дарунок). У резиденції Воронцових побудовано палац на 80 кімнат (поряд — флігелі), 58-метрову вежу князя Святослава, з якої відкривався чудовий краєвид на

околиці, у тім числі й недалекі Черкаси. Від колишньої садиби Воронцових збереглися до сьогодні семикілометрова алея, декоративний десятиметровий обеліск та Спасо-Преображенська церква в неоготичному стилі, яка є окрасою Мошен. Ось як мальовниче описує воронцовські володіння польський письменник Зенон Фіш[2], який жив і помер на Черкащині, у селі Пруси (нині Михайлівка), недалеко від Сміли: «Містечко Мошни, віддалене щонайбільше за верст тридцять від Черкас, розташоване в розгалуженні майже заболоченого гирла Ольшанки і джерел Ірдиня, на рівні ніби якась поліська садиба. Кілька дворів, кілька заїзних корчм, сплетених плотами, хатками, хлівцями, складають одне ціле. Але серед тих звичайних будівель підноситься церква, що вражає витонченою архітектурою. Це сучасна святиня, яка налічує всього кільканадцять років, збудована князем Воронцовим. Її вежа в суто готичному стилі, вікна навколо такі ж, головний купол на кшталт візантійських куполів, але зібраний спочатку внизу, потім широко розкритий, тоді в найкращому вигляді спрямований до хреста, що оздоблює його верх, показує, що таким чином хотіли ушляхетнити відомий стиль новгородських куполів, залишивши одначе їх характерні опуклість та великі розміри. Ліс стрункіх мінаретових башточок оточує його довкола, ніби прикриваючи його важку форму, і ото з цієї мішанини формується витончене ціле. Недалеко видніється церква української, доморощеної архітектури. Сидить вона собі, як старенька, біля сяючої шляхетністю і принадами дівиці. Неподалік біліє убога капличка, маленька, оточена довкола штахетами; хрест її купола ледве сягнув за навколишні дахи і сріблиться на темному тлі далекого лісу. З темної маси цього лісу, широко розпростертого вгорі, біліють вдалині стіни будинків, червоніють дахи, прозирає на вершині ротонда, а ліворуч, на самому краю гір, видніється попеляста вежа. Увесь цей ландшафт містить у собі сільський будинок князя і звіринець. Хто знає княжу Алупку в Криму, хто бачив там його пишний палац і сад від берега моря до вершини мальовничого гірського пасма Ай-Петрі — розширюючий свої межі, що містить усі рослини та дерева, починаючи від рівної ялини північних широт, на яких щоденно зависають хмари, до жоржин, кипарисів і лаврів, які шепочуть тобі біля моря про Петрарку і Тассо — той не проїде

[2] Зенон Фіш (Тадеуш Падалиця (1820-1870) — представник «української школи» в польському письменстві. Значна частина його життя пов'язана з українськими землями тодішньої Речі Посполитої. Тому українська тематика домінує в його творчості. Діяльність Фіша багатогранна: повістяр, драматург, історик, мемуарист, етнограф, публіцист,— але, на жаль, нині призабута. Тож робимо перші кроки на шляху до її осягнення в українському літературознавстві.

тутешні околиці, щоб не відвідати мошнянські гори. Зрозуміло тут, від чого залежить привабливість, де тут є вираз, що характеризує місцевість, і не шукано дрібних закутків, дзюркотливих струмочків, кількох каменів, щоб оздобити їх квітами, наїжачити альтанками і висипати камінчиками доріжки. Знайдено тут край незайманий, місцевість, яка від Корсуня до Дніпра хвиляста горами й лісами, вкрита селами й хуторами, яка сяє у ярах дзеркалами ставків, шумить борами та дібровами, які ще пам'ятають Жолкевських і Павлюків — і з того обширу володінь, які обіймають кількадесят сіл, що охоплюють величезний шматок найпоетичнішого куточка України, місцем проживання було обрано її ядро, її серце»[3]. Для підтвердження особистих вражень Зенон Фіш бере у спільники Северина Гощинського і наводить опис мошенських гір (вочевидь теж зроблений із натури) із поеми «Канівський замок», хоча дещо змінює оригінальний текст (можливо, цитує напам'ять):

Tu, pod nogami, na równi poziomej
Moszen spojrzeniem policzone domy;
Irdyń drzemiący w spleśniałej głębinie,
Wiecznie z wiatrami sporne oczerety;
Jak rozsypane zielone bukiety,
Drzewa i sady, i gaje w dolinie.
Tam błyskający jasnymi zwierciadły,
Tu w gardła jaru jak w otchłań zapadły,
Dniepr tutaj całkiem skrył się w bór ponury,
A tu się znowu wylał z bioder góry.
Dalej piaszczyste, pozłocone morze,
Dalej bór spływa po spiczastym szczycie,
Podobny strzępnej narodowca kicie.
A jeszcze dalej i dalej, i bliżej
Góra po górze, bór idzie po borze.
Tysiącem węzłów, tysiącami krzyży
Plączą się, mącą, rozchodzą, zbiegają
Niepoliczoną, nieobjętą zgrają
Wioski i grody, pustynie i laski,
Jary i góry, i łąki, i piaski.
A coraz dalej stepy piasku bledsze,
A coraz dalej lasy błękitnawsze,

[3] Це фрагмент із книги З. Фіша «Розповіді та нариси. Замальовки з подорожей Україною» («Opowiadania i krajobrazy. Szkice z wędrówek po Ukrainie»), уривки з якої ми вперше переклали українською, залучаючи до наукового обігу.

A coraz dalej dymniejsze powietrze
I nieba niższe,— a mgły, a mgły zawsze.
Ileż swobody, uniesień rozwinie
Jeden tu widok, w jednej tu godzinie!
Gdzie ten wiatr wieje? Gdzie ten obłok dąży?
Co tam za strony, gdzie w tumany sinie
Wiecznie drzemiące fala Dniepru płynie?

«Українські сліди» проявляються й у творчості Красінського, а не лише в біографії його родини. Події останньої частини «Не-Божественної комедії» розгортаються в замку в селі Окопи Святої Трійці (нині — с. Окопи на Тернопільщині).

Загалом у цій місцевості проходить межа між Тернопільською, Хмельницькою і Чернівецькою областями. А свого часу пролягав кордон між Російською й Австро-Угорською імперіями, пізніше — між Радянським Союзом і Польщею та Румунією. Тож тут було встановлено символічний знак — «Півень, що на три держави піяв». Село розташоване на півострові, між річками Збруч та Дністер. У далекому минулому, завдяки своєму географічному положенню, поселення відігравало важливу стратегічну роль. Так, на місці давньоруського городища побудована фортеця (замок), відома в польській науковій літературі як **Окопи Святої Трійці**, Створювалася ця твердиня за сприяння великого коронного гетьмана Речі Посполитої Станіслава Яна Яблоновського та воєводи київського Марціна Концького для блокування доріг, що вели до Кам'янця, який перебував тоді під владою турків. До нашого часу від будівель фортеці залишились лише дві брами з бійницями — Кам'янецька (східна), Львівська (західна) та шматок дозорної вежі над Збручем. Околиці села, до речі, входять до територіального складу регіонального ландшафтного парку «Дністровський каньйон», який визнано одним із чудес України. Це місце залишається дуже популярним у туристів із Польщі. І саме завдяки полякам було відреставровано старовинний костел (зараз у невеликому селі три діючі храми — православний, греко-католицький і римо-католицький).

Фортеця на острові не одноразово опинялася в центрі важливих історичних подій. Чи не останній раз у другій половині XVIII століття, коли там отаборилися Барські конфедерати (військово-політичне об'єднання польської шляхти), що виступали проти короля Станіслава Августа Понятовського та Російської імперії.

На початку IV частини драми «Не-Божественна комедія» Красінський подає в романтично-понурих барвах детальний опис (що загалом не властиве драматичним творам) острова, фортеці на ньому, замку з вежами, костьолу. Тут, в Окопах святої Трійці, відбувається вирішальна битва між графом Генриком, що намагався з купкою аристократів боронити фортецю, і революціонерами на чолі з Панкратієм. Цікаво, що показуючи зіткнення двох непримиренних ідеологій в особі Панкратія (ідеолог революції) і графа Генрика (лідер аристократії), письменник не віддає перевагу жодній зі сторін. Такий дуалізм абсолютно мотивований: аристократ Красінський не сприймав революційних ідей і водночас усвідомлював приреченість аристократії як суспільного класу, що втратив свою історичну роль...

Такі розлогі відгалуження заявленої на початку теми не випадкові, вони вкотре наочно демонструють пов'язаність історико-культурних явищ, що становлять неабиякий інтерес для дослідника-компаративіста та й, гадаємо, пересічного реципієнта.

P. S. Висловлюю сердечну вдячність організаторам конференції, особливо професорському подружжю, моїм науковим опікунам — Maciej Szargot, Barbara Szargot — за можливість долучитися до такого престижного наукового заходу. А також директору Краєзнавчого музею ім. Зигмунта Красінського в Золотому Потоці (Justyna Siemion), яка разом із іншими організаторами зробила все можливе, аби конференція залишила незабутнє враження в учасників. Адже вони мали змогу не лише слухати змістовні наукові доповіді, дискутувати, а й ознайомитися з цікавими музейними експонатами, просто спілкуватися за вишуканим, у польському стилі, щедрим столом, бродити стежками, якими понад сто сімдесят років тому ходив відомий польський поет-романтик.

Ромащенко Л. І.,
доктор філологічних наук,
професор, м. Черкаси